

יתרו: ממלכת כהנים וגוי קדוש

בפתיחה למתן תורה, מסביר הקב"ה לה' ולישראל עמו שתכליתו של מתן תורה היא להכין את המצע והתנאים להפיכתו של עם ישראל לעמו הנבחר של הקב"ה, עם סגולה שעמו נכרתת ברית, והוא יהיה לממלכת כהנים וגוי קדוש:

וְעַתָּה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמָעוּ בְּקוֹלִי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת בְּרִיתִי וְהִיִּיתֶם לִי סֻגָּלָה מִכָּל הָעַמִּים כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ: וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְּלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

עם עלייתו של ערך השיוון בין בני אדם בעידן המודרני והתפשטותו בעולם, הפך רעיון הבחירה של עם ישראל להיות קשה להצדקה. הנטל הכביד עוד יותר, אחרי שהתנועות הלאומניות ותורות הגזע עצמחו על אדמת אירופה במאה התשע-עשרה, הביאו את העולם לשיא הרשע והתועבה בפשעי הנאצים במהלך מלחמת העולם השנייה. עם ישראל עצמו היה הסובל העיקרי מן האידיאולוגיה הרצחנית והמתועבת הזאת. ההתנגשות בין המרכזיות של ערך סגולת ישראל ובחירתו בהגות היהודית, עם התיעוב כלפי תפיסות גזעניות הקיים בעולם כולו ובישראל בפרט, מחייב פתרון. והצעתו של פתרון שכזה קודמת לכל עיסוק ברעיון הבחירה ובמשמעות התורה והמצוות כגורם המעצב את ייחודו של עם ישראל בין אומות העולם.

יש להקדים ולומר, שההתנגשות בין רעיון הבחירה לבין ערך השיוון אינה התנגשות בין ערכים תורניים פנים-ישראליים ומסורתיים, לבין ערכים נכריים, אוניברסליים ומודרניים. ערך השיוון עצמו הוא יסוד מוסד בתורה. כמאמר המשנה במסכת סנהדרין: "לפיכך נברא אדם יחידי... ומפני שלום הבריות, שלא יאמר אדם לחבירו אבא גדול מאביך". (סנהדרין ד ה).

המתח בין שיוון להדרגה קיים גם בתוך עם ישראל ולא רק ביחס שבין ישראל לאומות העולם. מצד אחד, כל אדם מישראל הוא עולם מלא. ומצד אחר, ההלכה וההגות מבססות מערכות דרוג שונות. כך למשל, הדירוג של היוחסין: כהן, לוי וישראל, והיוחסין הנמוכים יותר הבאים אחריהם. על פיו קובעת המשנה בהוריות כלל: כהן קודם ללוי, לוי קודם לישראל. אמנם, באותה משנה עצמה מוצע גם דירוג אחר הסותר את הדירוג לפי היוחסין, וקובע ש"ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ". לדעה זו, הקדימות וההעדפה נקבעת על פי התורה והחכמה ולא על פי המוצא המשפחתי. הניגוד בין שני סוגים של דירוג אינו מבטל את המכנה המשותף: שתי הגישות, גם היוחסין וגם החכמה, מסכימות שיש לגיטימציה לקביעת מדרג חברתי, ולדיון בשאלה "מי קודם". החסידות הבעש"טית חיוקה מאד את ערך השיוון בין בני אדם. סיפורי חסידים על ערכו של כל יהודי ומעלתו, נועדו להעמיק את הגישה הזאת ולהפנימה בלב החסידים. כגון, הסיפור על היהודי הפשוט והגס שנועד להיות שכנו של הבעש"ט בגן-עדן, וזכה לכך כי הקדיש את חייו להתפטמות באכילה – כדי שכאשר ישרף על קידוש השם, תבער להבה גדולה. או הסיפור על הנער הבור שניגן בחלילו ושרק בבית הכנסת בראש השנה, ובקע את המחסומים שהצדיק בתפילתו לא הצליח להבקיע. אך באותה מידה שבה השרישה החסידות את ערך השיוון וערערה את המבנה ההירארכי שקדם לה בקהילות ישראל במזרח אירופה, היא גם פיתחה בעצמה מרובה את רעיון הצדיק, הנעלה מעל כל בני האדם שסביבו ותרמה בכך תרומה משמעותית דווקא לטיפול הרעיונות של מעלת האדם הצדיק על שאר הקהל.

נמצאנו למדים, שהמתח בין שוויוניות לבין הדרגה והערכה לא-שוויונית בין בני אדם הוא מתח יסודי שקיים בכל התורה. זה הוא מתח שאינו ניתן להכרעה חד-צדדית גם בעולם הכללי, לרבות העולם ההומניסטי והשוויוני. את התנגדותם של חכמים לשוויונאות קיצונית ביטאו בתאורם הסמלי את חטאת סדום: המיטה הסדומית, בה היו מקצצים את רגליו של אורח ארוך מדי, ומותחים את גופו של אורח קצר מדי, היא סמל לחברה שוחרת שיוון שאינה נותנת מקום ליחיד וייחודו. השוויונאות הקיצונית החריבה את הסוציאליזם ומסוכנת לפמיניזם – מכיון שהיא מתעלמת מן ההבדלים הטבעיים הקיימים בין בני אדם ביכולותיהם, כישוריהם ומאוייהם, ומנסה למוד את כולם במידה אחת. לעומת זאת, הסוציאלי-דמוקרטיה והפמיניזם מן הדור השני, נסוגו לעמדות "רכות" יותר, המכירות ומכבדות את ההבדלים בין בני אדם, ומתמקדות יותר במניעת ההיבטים השלילים של תפיסות ממינות ומדרגות. השאיפה שוב איננה להשוות בין כל בני האדם, אלא למנוע השתלטות כוחנית של קבוצה חברתית אחת על אחרות, ולדאוג לכך שכל אדם בחברה יזכה לכבוד האדם ולזכויות הראויות לו, גם מבלי שיצטרך להוכיח "שוויון" לזולתו. אדרבה, העמדה הליברלית מבקשת להבטיח את זכות האי-שיוון של יחידים וקבוצות ולמנוע את דיכויים והכחדתם של המיוחד והשונה.

השוויונאות המתעלמת מהבדלים בין עמים, הטוענת שלאומיות היא המצאה מאוחרת ומוזיפת, היא סוג של שוויונאות קיצונית, שסכנותיה מרובות מתועלתה. הרעיונות של הכפר הגלובלי, התפיסות הקוסמופוליטיות הגורסות שאין עוד מקום לרגשות לאומיים והתאגדויות על בסיס מצע של קהילות, שבטים, עמים ואולי אפילו

מדינות – הם רעיונות שקוסמים לרבים, אבל התברר שהם הופכים את העולם למקום זר ומנוכר, ואף מפקירים את המתפתים אחרי האידיאולוגיות הפנטסטיות הללו לידיהם של אלו שמנצלים באופן ציני ומרושע את תמימתם של האידיאליסטים. האופן שבו כוחות איסלמיים לאומניים ופונדמנטליסטיים חודרים לתוך מדינות המערב ומקימים בחסות הליברליזם מבצרים אנטי-ליברליים ואנטי-הומניסטיים בעליל, הוא דוגמה מובהקת לתופעה זאת.

כל מערכת חינוך מתמודדת עם המתח הזה – מצד אחד רוצים לטפח איכות ומצוינות, ומצד אחר – לתת הזדמנות שווה לכל, ולטפח כל אחד לפי כישוריו ויכולתו. המתח הזה מניע את גלגלי הרפורמות במערכת החינוך, המתרגשות ובאות חדשות לבקרים. תנועה לצד אחד של המטוטלת מבקשת לפתוח את השערים לכל, ליצור אינטגרציה, להגדיל את ההתחשבות ביכולות השונות, ולהתמקד בסיוע מוגבר לחלשים כדי לשלבם במערכת השווינית. אחריה מגיע גל הפוך; תנועת המטוטלת משנה כיוון, מבקשת לטפח את המצוינים, להקים מסגרות ייחודיות למחוננים, להעלות את הרמה במוסדות החינוך האליטיסטיים - כדי להגיע להישגים הטובים ביותר האפשריים. וחוזר חלילה.

משהתברר הצורך באיזון נכון בין לאומיות, ייחוד ופרטיקולריזם לבין שוויונאות, אחדות ואוניברסליזם, צריך לבחון מחדש לאור הדברים הללו, את שאלת בחירת עם ישראל וסגולתו. אם התודעה של "ממלכת כהנים וגוי קדוש" מטפחת שנאת הזר, בדלנות ואיבה, התנשאות וגסות רוח, אזי היא מוטה לכיוון השלילי והפסול, ויש להלחם בה ולבערה מתוך עם ישראל ותורתו. אך אם היא מעודדת אחריות כלפי העולם כולו, נשיאה בעול, ביקורת עצמית גבוהה, תובענות פנים-לאומית הנובעת מתחושת שליחות וייעוד – אזי היא יכולה להיות מועילה וברוכה, בבחינת "ונברכו בכך כל משפחות האדמה ובזרעך".